

KAROL OLEJNIK

WŁADYSŁAW III WARNEŃCZYK

(*Várnai Ulászló I.-ként magyar, III.-ként lengyel király. Wydawnictwo Archiwum Państwowego „Dokument” w Szczecinie, Szczecin, 1996. 328 o. ISBN 83-86992-10-7*)

Az ezredforduló éveiben több olyan lengyel munka jelent meg, amely a középkori lengyel–magyar kapcsolatokkal foglalkozott, s kiérdemelte (volna) a korszakkal foglalkozó hazai kutatók figyelmét. Elsősorban a Jagelló Egyetem professzorának, Stanisław A. Srokának a munkáit kell kiemelni, amelyek közül legfontosabbak a *Z dziejów stosunków polsko–węgierskich w późnym Średniowieczu* (A késő középkori lengyel–magyar kapcsolatok történetéből. Krakkó, 1995), *Historia Węgier do 1526 roku* (Magyarország története 1526-ig. Krakkó, 2000), *Polacy na Węgrzech za panowania Zygmunta Luksemburskiego 1387–1437* (Lengyelek Magyarországon Luxemburgi Zsigmond uralkodása idején 1387–1437. Krakkó, 2001). A kiváló lengyel történész – alapos magyar nyelvismerete révén – már nem cseh és szlovák munkák alapján közelíti meg a korszak magyar történetét. Krzysztof Baczkowskit is jellemzi magyar nyelvtudása, mint ezt a *Walka o Węgry w latach 1490–1492. Z dziejów rywalizacji habsbursko–jagiellońskiej w basenie środkowego Dunaju* (A Közép-Duna medencében folyó Habsburg–Jagelló trónviszály történetéből 1490–1492. Krakkó, 1995) című munkája bizonyítja.

Míg Baczkowski egy fontos részletkérdést taglal rendkívül alaposan, Karol Olejnik, a poznańi Adam Mickiewicz Egyetem és a Szczecini Egyetem történészprofesszora a magyar sorszámozás szerinti I., a lengyel szerinti III. (Várnai) Ulászló lengyel király életét, működését és tragikus halálát dolgozza fel monográfiájában. Alaposságának, megbízhatóságának értékéből mit se von le, hogy munkájához – nyilván nyelvismeret híján – nem használja fel a magyar szakirodalmat, amely egyébként rendkívül szerény. Szellemi sorvezetőül a magyar történelem legalaposabb ismerőjének, Jan Dąbrowski krakkói professzornak *Władysław I Jagiellończyk na Węgrzech (1440–1444) (Jagelló I. Ulászló Magyarországon)* című 1922-ben megjelent monográfiája szolgál. Ennek egyes eseményeit bővíti ki Jan Długosz XV. századi lengyel krónikáinak és az itáliai származású Filip Kallimach Ulászlóról szóló több kiadást megért munkájának (*Historia de Rege Vladislao*) vonatkozó részeivel – más lengyel, latin és francia nyelvű munkákkal együtt.

Kallimach, aki az V. Pál pápa elleni merényletkísérletben való részvétel miatt kénytelen volt a Lengyel Királyságba szökni, Szanoki Gergely (Grzegorz z Sanoka) lembergi érsek vidéki birtokán lett menedékre 1470 után. Így természetes, hogy egyik munkája róla szól. Ennek jelentősége abban rejlik, hogy Szanoki Gergely udvari káplánként elkísérte Ulászlót Budára, ahol barátságot kötött Zaradnai (Vitéz) Jánossal, s olyannyira elválaszthatatlanul szolgálta a királyt, hogy a várnai csatátéren kis híján sorsában is osztozott. Kallimach másik művét Zbigniew Oleśnicki krakkói püspöknek, a kor lengyel „szürke eminenciásának” szentelte, aki egyik legfőbb támogatója volt a magyar koronát 1440 elején Krakkóban felajánló népes magyar követségnek. A krakkói királyválasztás előkészülete idején született meg Habsburg Albert özvegyének fia, akit a visegrádi kincstárból ellopott Szent Koronával május 15-én V. László néven Székesfehérváron királlyá koronáztak. Így I. Ulászló fejére július 17-én csak Szent István ereklyetartója kerülhetett Székesfehérváron. A két koronázás már a kirobbant polgárháború idején történt.

A szerző könyvének I. fejezetében – *Jagelló (III.) Ulászló az ifjú trónörökös* – ismerteti, a bonyodalmat, amelyeket a törvényes utód megszületése okozott. Anyját, Zofia Holstanyszkát, Jagelló (II.) Ulászló negyedik feleségét ugyanis, aki negyven (vagy ötven?) évvel volt fiatalabb uránál, hűtlenséggel vádolták – akárcsak egy időben Luxemburgi Zsigmond hitvesét, Cillei Borbálát. A lengyel király halálhíre 1434-ben Zbigniew Oleśnickit a bázeli zsinatra menet közben érte el. Azonnal visszafordult, s megnyerte a (Poznań környéki) nagy-lengyelországi nemeseket, hogy koronázzák lengyel királylyá a tíz éves Ulászlót, akinek (a Krakkó környéki) Kis-Lengyelországban jelentős ellenzéke volt. Törekvése sikerrel zárult: 1434-ben Szent Jakab napján a még gyermek Ulászló fejére korona került. A szertartáson a litván nagyfejedelem és István havasalföldi vajda is részt vettek. A továbbra is akadékoskodó lengyel ellenzékekkel 1437-ben fegyverrel kellett Ulászlónak leszámolni. Bonyodalmat okozott Cillei Borbála is, aki 1437 őszén megérezve férje közeli halálát, azt sugallta, hogy hajlandó volna férjhez menni a tőle harmincnégy évvel fiatalabb lengyel királyhoz. A mendemondának Zsigmond hitelt adott, s feleségét őrizet alatt tartotta. Tény, hogy Borbála később Lengyelországba kerülve, a Szandomir vidékén birtokot kapott. A csehek Zsigmond halálakor bejelentették, hogy Ulászlót látnák szívesen a prágai trónon, aki azonban – Oleśnicki püspök rábeszélésére – öccsét javasolta cseh királynak. A kiobbant háborúból Habsburg Albert került ki győztesen: ő lett a cseh király is, amit vereségként könyveltek el Krakkóban.

A monográfia *Szent István koronájának fényei és árnyai* című II. fejezetében a szerző részletesen ismerteti, milyen nehézségek legyőzésével tudta Ulászló a magyar trónt elfoglalni. A krakkói kincstár támogatásával a terjeszkedő oszmán-török hódítók által fenyegetett ország déli határainak védelmére küldött lengyel csapatokat éveken át az I. Ulászló királlyal szembeszegülő Erzsébet-pártiak, többek között a huszitáival Észak-Magyarországra magát befészkelő Jan Giskra (Jan Jiškra z Brandýsa), az egykori bencés papból lett kiváló zsoldosvezér ellen kellett bevetni. Vagyis az oszmán-török hadak ellen irányított lengyel erők nem jutottak el a célterületig, hanem az ország különböző pontjain zajló polgárháborúban értelmetlenül szétforgácsolódtak, felmorzsolódtak. Mindez – a király tartós távollététől kisérvé – elégedetlenséget váltott ki a lengyel rendekből.

Nemcsak a lengyelek követelték a belső béke helyreállítását, hanem IV. Jenő pápa is. 1442 májusában érkezett Budára – Erzsébettel és az Utószülött Lászlót gyámságába fogadó III. Frigyes német-római királlyal folytatott tárgyalásai után – egy iszlám-ellenes keresztes-hadjárat szervezése céljából Giuliano Cesarini pápai legátus. A hadjárat előfeltétele az volt, hogy a szembenálló felek megegyezzenek. Az egyezséget 1442. december 14-én írták alá Győrben, ahol az ifjú király és az özvegy királyné először találkoztak személyesen. A szerződés szerint az észak- és nyugat-magyarországi várak és városok Erzsébet kezén maradtak volna, de kizárólag magyar helyőrséggel, s mind a királynak, mind a királynőnek bejárásuk lehetett e helységekre. A béke zálogaként Erzsébet idősebbik lánya, Habsburg Anna ment volna feleségül Ulászlóhoz, akinek gyermektelen halála esetén Utószülött László örökölte volna a trónt. Mivel néhány nap múlva Erzsébet elhalálozott, III. Frigyes és Giskra harcias álláspontja miatt az ellentétek kiújultak, de már nem öltöttek a korábbiakhoz hasonló méreteket.

A kötet III. fejezetének címe: *Európa utolsó keresztes-lovagja*. A keresztes had nem európai összefogás eredményeként jött létre, mint erre IV. Jenő pápa és diplomatái törekedtek. A sereg többségét magyarok alkották, akiket jelentős szerb erők is támogattak.

A pápai legátus, Giuliano Cesarini bíboros nagy energiával (és pénzzel is) ösztökölte Hunyadi Jánost serege megszervezésére, amely 1443. július második felében kezdte meg a délre vonulást. A hadjáratot Hunyadi és Ulászló októberben indították meg. Noha célját nem érte el, mivel az időközben átdobott szultáni had és kemény tél megakadályozta Drinápoly felszabadítását, a Hunyadi és I. Ulászló vezette keresztény had a visszavonulás során sem szenvedett vereséget. A Hunyadi János iránt nagy tisztelettel viseltető Karol Olejnik – Długoszra és Kallimachra is hivatkozva – kiemeli a lengyel király vitézségét: nem kímélte magát az ütközetekben, aminek bizonyítéka, hogy mellében több nyilat is kapott, de szerencsére egyik se ütötte át a vértjét.

A lengyel szerző hat pontban foglalja össze Hunyadi és Ulászló téli hadjáratának eredményességét. A hatodik pontban azt emeli ki, hogy „az 1443-as hadjárat bebizonyította, hogy noha a keresztény-hadjáratok kora lejárt, a megosztottság és viszály által jellemezhető keresztény Európa időnként mégis képes volt az együttműködésre”.

A hadjárat sikerét beszédesen bizonyítja, hogy az európai hadszíntéren első ízben kért oly kedvező feltételekkel szultán a békét, mint ezt II. Murád 1444-ben tette. Minden jel arra mutat, hogy komolyan gondolta a keresztény sereg visszavonulása során Ulászlónak tett békeajánlatát. Még a tavasz folyamán felajánlotta apósának, Brankovics Györgynek, hogy a béke-közvetítés fejében visszaadja neki Szerbiát és fogságban lévő fiait. A szerb fejedelem azzal kívánta a béke ügyének megnyerni Hunyadi Jánost, hogy ígéretet tett: siker esetén átadja neki magyarországi birtokait. Az ígéret valóság lett: a nyár folyamán a Brankovics-birtokok nagy része átment Hunyadi tulajdonába. Olejnik felteszi a kérdést: tudott-e Ulászló a háta mögött folyó praktikákról? Ő áprilisban esküvel kötelezte el magát a budai országgyűlés határozatának, miszerint folytatni kell a háborút az oszmán-törökök ellen. Ennek legfőbb támogatója Giuliano Cesarini bíboros volt az újabb keresztény-hadjáratot hirdető IV. Jenő pápával együtt.

A várnai katasztrófához vezető újabb hadjáratról külön alfejezet foglalkozik. Ennek bevezetője a Szegeden (Nagyváradon) megkötött, majd a király által megszegett béke. A szerző ennek lefolyására is részletesen kitér. Utal arra is, hogy az Ulászló magyarországi uralkodásával elégedetlen lengyelek körében milyen visszatetszést keltett az, hogy noha a király „a szentostyára” tett esküvel is megerősítette, hogy a békét megtartja, azt mégis megszegte. Pedig a szultán, tudva, hogy Ulászló a háborús párt befolyása alatt áll, rendkívül kedvező békét ajánlott, amely a stratégiaileg fontos területek átengedésén és 100 000 arany értékű kártérítésen túl tíz évre szólt volna.

A király szeptember 22-én kelt át Orsovánál a Dunán. Hadserege 16 000 főt számlált, vagyis ereje fele volt annak, mint amivel a „hosszú hadjáratban” részt vett. Legütőképesebb része a közvetlen Hunyadi parancsnoksága alatt álló 2000 főt számláló nehézlovasság és 2000 fős cseh gyalogság volt, amely a rendelkezésére álló 2000 szekérből – az évtizedes hagyományoknak megfelelően – várat tudott formálni. Elmaradtak a szerbek, s viszszerint országát a jövőre biztosítani akaró Brankovics György nem engedte át területén Szkander bég Hunyadihoz csatlakozni akaró albán csapatait. Csak II. Vlad Dracul havasalföldi fejedelem fiai jelentek meg október közepén 4000 emberrel Nikápolynál, hogy erősítsék a keresztény hadat. A királyi haderő láttán csalódásuknak adtak kifejezést: „A szultánt nagyobb kíséret követi, ha vadászni megy.”

Cesarini Sumenben vette annak hírért a 22 hajóból álló keresztény flotta főparancsnokától, Condolmieri bíborostól, hogy a szultán úrrá lett az ázsiai lázadáson és átkelt

Európába. Vagyis a Boszporusz és a Dardanellák lezárását vállaló velencei és genovai flotta ezúttal is csődöt mondott, akárcsak a segítségét ígérő bizánci császár, III. Paleolog János. Mi több, a genovaiak bárkáikkal a szultán átkelését segítették abban a tudatban, hogy birodalmának területén számukra továbbra is biztosítva lesz a szabad kereskedelem. November 6-án a hágókon és a hegyszorosokban megjelentek a II. Murád seregének előőrsei, s ez azt is jelentette, hogy a hadjárat dél felé nem folytatható. A keresztény had csak keletnek, Várna felé tudott vonulni. 50-55 000 fős hadseregével a szultán is arra tartott. November 10-én itt került sor a döntő csatára.

A súlyos vereséget szenvedett keresztény sereg mintegy ötezer halottat veszített, köztük számos magas egyházi és világi méltóságot betöltő magyar főurat. Olejnik nagy figyelmet szentel a lengyel hősi halottaknak: többek között a Tarnowski-fivéreket, Spytko Jarosławskit, a lembergi sztarosztát, a Galambócnál 1428-ban elesett híres lengyel lovag, Zawisza Czarny egyik fiát és Dresław Włostowskit, a kameński sztarosztát gyászolhaták a Lengyel Királyságban. Az oszmán-török hadsereg vesztesége is nagy volt, állítólag húszezer fő. Olyannyira, hogy egy török krónika szerint a szultán megjegyezte: „ilyen áron nem szívesen nyerne még egy csatát”.

A lengyel történész kiemeli, hogy a lelkes, de meggondolatlan ifjú királyt felelősség terheli a vereséért. Csekély kíséretével éppen akkor indított rohamot a janicsár-centrum ellen Hunyadinak a balszárnyon aratott sikerén fellelkesedve, amikor a magyar vezér lovasságát rendezte, hogy koncentrált támadásával a janicsárokat szétverve a döntést kicsikarja.

Karol Olejnik könyvének utolsó fejezetcíme egyben a jelzett téma összefoglalása is: *A Várnai Ulászló halálát követő legenda*. Legendája a szomorú végű lengyel–magyar királynak (és a második lengyel–magyar perszonáluniónak) elsősorban a balkáni népek körében támadt, de beleivódott a lengyel irodalomba is. A szultán a foglyoktól szerzett bizonyosságot arról, hogy a lándzsára tűzött fej valóban Ulászló királyé...

Szenzációként az utóbbi negyedszázadban történelmi esszék születtek arról, hogy Ulászló nem halt meg Várnánál, hanem portugál lovagként egy hegyomlás áldozata lett. Ebből következően Petőfi Szibériában bolyongó árnya áttetszik Ulászló királyén, akinek barguzini sírja Portugáliában található. Mintha a hegyomlás által okozott halál szebb volna a csatatérinél...

Kovács István

LAURENT JALABERT

CHARLES V DE LORRAINE OU LA QUÊTE DE L'ÉTAT (1643–1690)

(Metz, Éditions des Paraiges, 2017. 580 o. ISBN 9782375-350546)

Lotaringiai V. Károly herceg személye szorosan összefonódik a kora újkori magyar történelem történetével, elsősorban Buda visszavétele (1686) és a Magyar Királyság török hódoltság alóli visszavívásában játszott császári fővezéri szerepe miatt. A budai Várnegyedben számos felirat, emlékhely őrzi a nevét és Benczúr Gyula híres millenniumi történelmi festményén (*Budavár visszavétele*, 1896) pedig magyar történelmi hősként ábrázolja a művész. Ugyanakkor e neves történelmi személyiség életének beható kuta-